

УДК 342.572

ЖИЛЯЄВ І.Б., доктор економічних наук, с.н.с., головний науковий співробітник Інституту вищої освіти НАПедН України.
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-7118-0254>.

ВІДКРИТИЙ ДОСТУП ДО ЮРИДИЧНИХ НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЙ: ДОСВІД ДАРЕМСЬКОЇ ЗАЯВИ

***Анотація.** Важливою особливістю розвитку сучасної науки є все більше поширення відкритого доступу до результатів дослідницької діяльності. У статті зроблено аналітичний огляд поширення відкритого доступу до наукової літератури у світі, визначено причини цього явища, розглянуто проблеми, що стимулювали появу Даремської заяви, зокрема – ситуацію з доступом до наукової юридичної літератури на початку 21 ст. Визначено та проаналізовано основні аргументи як прихильників відкритого доступу, так і критиків руху. Визначено основні тенденції розвитку цієї ініціативи. Розроблено рекомендації щодо запровадження в Україні заходів щодо підтримки відкритого доступу до юридичних видань.*

***Ключові слова:** академічна юридична бібліотека, відкритий доступ, журнал відкритого доступу, наукові публікації, юридичні журнали, юридичні дослідження, Даремська заява про відкритий доступ до юридичних наук.*

***Summary.** An important feature of the development of modern science is the increasing spread of open access to the results of research activities. The article provides an analytical review of the spread of open access to scientific literature in the world, identifies the reasons for this phenomenon, examines the problems that stimulated the emergence of the Durham initiative are considered, reviews the situation with access to scientific legal literature in the early 21 centuries. The main arguments of both supporters of open access and critics of the movement are identified and analyzed. The main development trends are identified. Recommendations have been developed on the introduction in Ukraine of measures to support open access to legal publications.*

***Keywords:** academic legal library, open access, open access journal, scientific publications, legal journals, legal research, Durham Statement on Open Access to Legal Scholarship.*

“Заохочувати бібліорізноманіття на основі диверсифікації форматів та засобів публікації, у тому числі в галузі гуманітарних та соціальних наук, та різноманітності бізнес-моделей шляхом підтримки некомерційних, академічних та наукових обцинних видавничих моделей як суспільного блага... Забезпечувати різноманітність форм наукової комунікації з дотриманням принципів відкритого, прозорого та справедливого доступу та підтримку некомерційних та партнерських видавничих моделей, які не передбачають стягування плати за підготовку статей та книг”.

UNESCO (2021). UNESCO Recommendation on Open Science. Paris, 2021.

URL: <https://www.unesco.org/en/natural-sciences/open-science> [1].

Постановка проблеми. Сфера науки, технологій та інновацій у 21-го столітті суттєво реформується: змінюються процедури ухвалення відповідних політичних рішень, визначення пріоритетів національних, міжнародних і корпоративних наукових програм та проєктів, відбувається перегляд прав та обов’язків її суб’єктів, розширення їх спільної творчості та обміну результатами досліджень тощо. Розширення та ускладнення структури, зміна функціональних зв’язків між її учасниками призводять до

того, що Європейський Союз останні роки застосовує визначення “*екосистема досліджень та інновацій*” (*R&I ecosystems, RIES*). Діяльність RIES підвищує запит на демократизацію і відкритість наукової політики і дослідницьких проєктів, формує новий інструментарій комунікацій як усередині наукових спільнот, так й в цілому в системі: між науковими спільнотами і політиками, бізнесом, медіа та іншими акторами громадянського суспільства.

Метою статті є визначення сучасних світових підходів у доступі до юридичних наукових публікацій для формування стратегії реформування української юридичної науки.

Виклад основного матеріалу. Новий імпульс отримало осмислення організації наукової діяльності, зокрема – підходів до визначення наукових публікацій (*Scientific Publications, SP*).

Для цілей статті, на наш погляд, доцільно використовувати термін Рекомендацій ЮНЕСКО: “*Наукові публікації (Scientific publications) відкритого доступу* включають, серед іншого, статті в наукових журналах, що рецензуються, книги, наукові доповіді та матеріали конференцій. Наукові публікації можуть розповсюджуватися на платформах онлайн-видавництва з відкритим доступом та/або зберігатися та робитися доступними у відкритих онлайн-сховищах після відразу публікації. Такі сховища підтримуються та обслуговуються академічними установами, науковими товариствами, державними органами або авторитетними некомерційними організаціями, які заради суспільного блага забезпечують відкритий доступ до матеріалів, їх необмежене поширення, функціональну сумісність та довгострокове збереження та архівування у цифровому форматі. Пов'язані з такими публікаціями результати наукової діяльності (наприклад, оригінальні результати наукових досліджень, дані досліджень, програмне забезпечення, вихідний код, вихідні матеріали, робочі процеси та протоколи, зображення та графічні матеріали у цифровому форматі та мультимедійні матеріали наукового характеру), які публікуються під відкритою ліцензією або призначені для розміщення в суспільному доступі, повинні розміщуватись у відповідному відкритому сховищі з дотриманням відповідних технічних стандартів, які дозволяють належним чином пов'язувати їх із публікаціями... Будь-яка передача чи ліцензування авторських прав третім особам не повинні обмежувати право громадськості на негайний відкритий доступ до наукової публікації” [1].

Формування концепції RIES стимулювала, по-перше, стрімка цифровізація. R&I – цифровізація, зокрема, у сегменті представлення їх результатів, дозволила пришвидшити доступ до них, розширити кількість споживачів різних суспільних категорій тощо. Міністерська конференція OECD визначала, що наука, технології та інновації зазнають революції завдяки швидкому розвитку цифрових технологій, які: змінюють способи роботи, співпраці та публікацій вчених; збільшують доступ і довіру до наукових даних і SP (*open science* – “відкрита наука”); відкривають нові шляхи для участі широкої громадськості в дослідженнях та інноваціях (*citizen science* – “громадянська наука”); сприяють розвитку дослідницької співпраці між вченими, бізнесом та владою; змінюють ступінь відкритості інноваційної діяльності (*open innovation* – “відкриті інновації”) [2]. Фактично розвиток концепції відкритого доступу (*open access*) передував розробці та запровадженню у подальшому концепцій відкритої науки (*open science*) та відкритих даних (*open data*).

По-друге, розвиток політичного та наукового середовища у цьому контексті стимулював активне запровадження видавцями бізнес-моделей платного доступу. Сформовано сукупність бізнес-моделей SP від групи моделей, що ґрунтуються основі

уявлення “Наука – суспільне благо” до моделей групи “Наука – приватне благо”, а також груп гібридних моделей, які інтегрують їх окремі положення перших двох груп. Запровадження ринкових засад щодо SP викликало певне незадоволення багатьох стейхолдерів – від дослідників та установ, що фінансують дослідження, у зв’язку із збільшенням трансакційних витрат на забезпечення до доступу до них (на всіх стадіях життєвого циклу SP) до представників громадянського суспільства.

Зазначене стимулювало завдання реформування інструментарію оприлюднення наукових результатів, отримання відкритого доступу та дій з ними. В значному ступені формування нового інструментарію відкритого доступу як до результатів наукових досліджень, так й до досліджень в цілому було ініційовано у першу чергу науковою громадськістю (названого OECD: “ініціативи з обміну інформацією та даними під керівництвом наукової спільноти” (*information and data-sharing initiatives led by the scientific community*) [2].

У 21-му столітті наукова громадськість запропонувала та опрацювала сотні ініціатив, які забезпечували відкритий доступ до SP, які в подальшому стали основою концепції відкритої науки (надалі – *initiatives the scientific community, ISC*). Зазначені ISC стали основою модернізації сучасної наукової політики, запроваджувались як на міжнародному та національному рівнях, так й на рівнях окремих галузей знань, окремих груп суб’єктів тощо. ISC стали основою формування нової концепції R&I-політики в умовах прискорення глобалізації та цифровізації. Ключовими у цьому сенсі можна визнати три ISC 2002 – 2003 років, що отримали назву 3B (або іноді – BBB):

Будапештську ініціативу відкритого доступу 2002 року (2002 Budapest Open Access Initiative);

заяву Bethesda 2003 року щодо видавництва відкритого доступу (2003 Bethesda Statement on Open Access Publishing);

Берлінську декларацію про відкритий доступ до знань у галузі природничих та гуманітарних наук 2003 року (2003 Berlin Declaration on Open Access to Knowledge in the Sciences and Humanities).

Саме тому доцільно розглянути конкретні ISC із забезпечення відкритого доступу до SP, що реалізовувались протягом деякого часу. Зазначений розгляд має стимулювати підготовку конкретних пропозицій щодо реформування національної RIES, її окремих структурних елементів та зв’язків – тобто може бути застосований як Case Method. Можливості застосування Case-технологій для проведення аналітично-діагностичної та прогнозно-планової роботи фахівців, що формують та реалізують публічну політику у певних сферах (галузях) діяльності, зокрема – науковій, можна вважати достатньо перспективними.

Протягом 21-го століття сформований значний масив ISC, програм та проектів з розвитку науки та технологій, які було реалізовано із різними ступенями ефективності (або взагалі не реалізовано – тобто не досягнуто поставлених мети та завдань). Безперечно, реалізація їх значної частини має складнощі через недоліки у ресурсному забезпеченні. Однак, зазначене, є недоліком планування безпосередньо політики у сфері науки та технологій. Загальноприйнятим є переконання, що ISC можуть застосовуватися у багатьох галузях знань, а особливо ефективними є для тих, де експертне рішення часто приймається в ситуації значної невизначеності або недостатньої інформації. Особливе значення для формування перспективної національної політики мають ISC: 1) відкриті, до яких вчені та наукові установи можуть приєднатися; 2) ті, що продемонстрували дієздатність, що реалізуються протягом тривалого часу.

Сучасна українська R&I-політика, її теоретико-методична база, сформована з відокремлених інструментів публічного управління є несистемною і нестійкою, вона динамічно змінюється (часто – залежно від пануючих в владних структурах на той історичний період прихильностей).

Протягом 21-го століття можна виділити два основних етапи функціонування української RIES в умовах: 1) мирного часу (peacetime); 2) російського вторгнення (invasion). На першому етапі свій внесок зробили внески криза 2007 – 2008 рр., наступної економічної турбулентності; на другому: низки криз 2014 – 2021 рр., зокрема пов'язаних із воєнно-політичними подіями, впливами Covid-19 та, з 2022 р. – широкомасштабної агресії РФ проти України. Сьогодні активно обговорюються проблеми нового (третього) етапу формування нової політики – забезпечення національного відновлення у повоєнні часи^{*}.

Політичні дії перших двох десятиліть 21-го століття “прибрали” з національного “ринку” управлінського інструментарію публічної R&I-політики багато інструментів та механізмів, які передбачали використання відповідних бізнес-моделей. Окрім того, з'явилося багато нових міжнародних, зокрема – глобальних і європейських ініціатив. Тобто, актуалізується завдання пошуку та запровадження нового інструментарію публічного та корпоративного публічного управління, притаманного новому етапу розвитку.

На наш погляд, цікавим є приклад ISC акредитованих американських юридичних шкіл щодо юридичних SP (*legal scientific publications*, надалі – LSP) – більш ніж десятилітній досвід реалізації Даремської заяви про відкритий доступ до юридичних наук (Даремська заява), її надбань та невиконаних у повному обсязі завдань (сформованим завдяки дещо завищеним очікуванням) [3]. Це може сприяти стимулюванню подальшого розвитку української юридичної науки, слугувати своєрідним практичним кейсом для підготовки відповідних національних пропозицій.

Для розуміння важливості Даремської заяви проаналізуємо деякі показники юридичної освіти США.

Юридична освіта США зосереджена в майже 200 юридичних школах. Рейтинг юридичних шкіл U.S. News ranks law schools 2023 оцінював 192 юридичні школи (Law Schools), які були повністю акредитовані Американською асоціацією юристів (American Bar Association, АВА) [4]. Асоціація американських юридичних шкіл, (Association of American Law Schools), що заснована в 1900 році має членами 176 юридичних шкіл а також 19 юридичних школи, які не є її платними членами [5].

Існує проблема видання LSP в юридичних журналах, їх розміщення бібліотеках і репозитаріях, перш за все – в академічних, забезпечення доступу до них тощо. Проблема протягом останніх десятиліть посилюється у зв'язку із зміною адміністративних вимог (до авторів, рецензентів, керівництва юридичних шкіл, грантодавців тощо), що має наслідком зміну їх прав та обов'язків, фінансових умов LSP, спричиненою перманентним підвищенням витрат на їх підготовку та оприлюднення.

Проблему підвищення витрат на LSP перед прийняттям Даремської заяви ілюструють дослідження L. Van Orsdel та K. Vorn. Так за їх даними, якщо у 2001 р. в бібліотеці Конгресу підписка на 66 юридичних журналів в середньому складала \$158, за 2001 – 2005 рр. її вартість збільшилась на 39 % (13-е місце серед журналів з 31 галузі

^{*} Примітка: подібне завдання з лютого 2021 р. вирішується ЄС, який запровадив для 27 держав-членів ЄС механізм “планів відновлення та стійкості (*Recovery and Resilience Plan*)”, спрямованих на пом'якшення економічних та соціальних наслідків пандемії Covid-19.

знань) [6], то в 2009 р. для 90 юридичних журналів середня вартість становила \$322, за 2005 – 2009 рр. збільшившись на 44 % (за показником збільшення вартості юридичні журнали зайняли вже 5-е місце серед журналів за галузями знань). Тобто, щорічне зростання цін на наукові журнали становило в середньому 7 – 9 %. [7]. Виходячи з цього, L. Van Orsdel, K. Born зазначали, що жодна бібліотека не може дозволити собі підписатися на кожен науковий журнал, більшість може дозволити собі лише невелику частину з них – явище, відоме як serials crisis (“криза періодичних видань”) [6].

Проведемо огляд наукової літератури за темою статті за наступною класифікацією груп: 1) висвітлення позицій Даремської заяви та проблем її виконання; 2) аналіз стану справ у юридичній науці в контексті запровадження концепцій відкритого доступу та відкритої науки; 3) розгляд LSP в контексті цінності їх відкритості та проблем, пов’язаних із авторськими правами; 4) питання юридичних журналів, зокрема цифрових; 5) особливості діяльності академічних юридичних бібліотек та репозитаріїв тощо.

Зазначимо, що значна частина публікацій за темою статті присвячена розгляду загальних питань сучасної організації дослідницької діяльності, а конкретні позиції з проблем юридичної науки займають в них скромне місце, часто – у вигляді окремих прикладів більш широкого їх переліку.

Літератури, яка висвітлює вплив самої Даремської заяви, небагато. Через два роки після її прийняття, у 2011 р. Law Library Journal (журнал “Юридична бібліотека”, США) опублікував дві дискусійні статті – одного з авторів заяви R. Danner у співавторстві [8] та M. Leary (одного з директорів академічної бібліотеки у провідній юридичній школі, яка не підписала Даремську угоду) [9]. R. Danner та інші, підтримуючи припинення друкованих LSP, закликав юридичні бібліотеки активно включитися в їх збереження у цифровому форматі. При цьому зазначалося, що пропозиція щодо “стабільних, відкритих, цифрових форматів” може не здійснитися, але є потреба у постійній роботі над загальними цифровими стандартами LSP та у поширенні діалогу з зацікавленими сторонами юридичних шкіл, такими як декани та редактори юридичних оглядів щодо цих питань [8].

M. Leary стверджувала, що академічні бібліотеки повинні працювати одночасно як над збереженням друкованих видань, так й у збільшенні цифрових LSP, застерігаючи від створення юридичними бібліотеками для останніх окремих процесів [9].

S. Reis, аналізуючи підсумки 7 років Даремської заяви, зазначала, що юридичні журнали в основному відгукнулися на заклик зробити LSP доступними у відкритому цифровому форматі, але не на заклик припинити друковані LSP та публікуватися лише в цифровому форматі.

Майже всі провідні юридичні школи, продовжують наполягати на виданні друкованих LSP, незважаючи на значне зменшення кількості передплатників цих видань, економічні та екологічні втрати. Наявність юридичного журналу в друкованому форматі залишається показником престижу та якості для викладачів права, студентських редакторів та адміністраторів юридичних шкіл. Перехід щодо опублікування LSP в друкованій формі до цифрової потребує фундаментальних змін у технології журнальної роботи. Юридичні журнали насамперед мають покращити свої веб-сайти, перш ніж лише цифрові LSP зможуть справді замінити друковані [10].

Дослідження в контексті концепцій відкритих даних та відкритої науки.

Вивчення LSP є невід’ємною частиною юридичних досліджень, у першу чергу – дисертаційних. Так, S. Bangani і M. Moll, провели дослідження 596 магістерських та докторських юридичних дисертацій південноафриканських студентів, які загалом містили 96 тис. посилань на джерела інформації, продемонструвало, що в середньому аспіранти в дисертації посилалися на 449,2 документа, тоді як магістранти – на 111. При

цьому журнальні LSP були найбільш цитованими документами – 22,1 % усіх цитувань, за ними – книжкові LSP з 18,9 %, документи прецедентного права – 13,7 % та Інтернет-джерела – 11,3 % [11].

Кількість досліджень з вимірювання впливу цифрових LSP відкритого доступу (ВД) на їх популярність (а саме – кількість переглядів та цитувань) значна. Менш досліджень стосується саме LSP. Одним з перших було міждисциплінарне дослідження С. Hajjem, S. Harnad, Y. Gingras, яке відзначило як відносно низьку поширеність LSP ВД, так й порівняльну перевагу цитування для юридичних журналів, що практикували ВД [12].

Дослідження J. Donovan і С. Watson зосереджено на перевазі цитування LSP ВД. Виявлено, що LSP ВД трьох юридичних журналів Університету Джорджії отримали на 58 % більше цитувань, ніж статті не-ВД [13]. Висловлюється застереження, що специфіка юридичної науки, самих LSP, що пов'язана з необхідністю цитувань у LSP правових та судових документів, значно впливає на показники їх цитування.

J. Beatty, проаналізувавши дослідження переваг цитування SP ВД в різних дисциплінах, зазначив, що різні фактори в методології та базових даних по іншому впливають на показники цитування у різних галузях наук, суттєво впливаючи на індексування цитувань LSP [14]. Цей висновок деталізує дослідження В. Shucha, що порівнюючи показники цитування LSP з іншими науками, пропонує стратегії для підвищення точності показників цитування для вчених-юристів і сприяння презентабельності юридичної науки [15].

М. Widener, підсумував стан угод про публікацію юридичних журналів США, порадив авторам, як захистити свою власність, надаючи журналу достатні права на дії з LSP для отримання необхідного прибутку від видавців та агрегаторів. Виявлено тенденції у “репрезентації” наукових праць, їх “доставці” споживачам, розглянуто їх наслідки угод про публікацію та пропонувані пропозиції до авторського договору про публікацію [16].

Фактично автори англомовних публікацій підкреслюють важливість відкритого доступу до LSP, наводячи приклади, що зазначене відкриття розширює доступ до них різним стейкхолдерам, покращує їх сприйняття, зокрема – цитованість, маючи високе значення майбутнього академічного впливу, спрямовано на підвищення їх суспільної та професійної затребуваності. Це посилює статус суб'єктів екосистеми правової науки: дослідників, юридичних шкіл та їх академічних бібліотек (репозитаріїв), юридичних журналів тощо. Зазначене, хоча й і є невід'ємним трендом глобальної та національних RIEs, має свої відмінності для галузі юридичних наук.

Завдання щодо формування сучасної наукової інформаційної системи актуальні також для української науки. Так, звіт про діяльність Національної академії наук України у 2021 році підкреслював: “Функціонування бібліотечно-інформаційної системи в умовах цифровізації потребує розробки нових підходів до формування інформаційних ресурсів, послуг і сервісів, посилення взаємодії як на галузевому, так і на національному рівнях, адаптації та активного впровадження зарубіжного досвіду” [17]. При цьому: “Нові вимоги до наукового видання у частині дотримання наукової етики, авторського права, уніфікації світових вимог, окреслення кількох основних у світі фінансових моделей існування наукового журналу, ініціатива відкритої науки та поширення ініціативи відкритого доступу зумовлюють необхідність оновлення редакційної політики багатьох журналів, а також оновлення бачення установами-засновниками завдань, що вони ставлять перед власними виданнями” [17].

Розглянемо деякі особливості самої Даремської заяви про відкритий доступ до юридичних наук (Durham Statement on Open Access to Legal Scholarship), її реалізації (неофіційний авторський переклад тексту Даремської заяви додається).

Проблеми, що стимулювали прийняття та реалізацію ISC Даремської заяви:***1) економічні:***

а) бюджети закладів вищої освіти, зокрема – юридичних шкіл в сучасних умовах підлягають оптимізації, а за певними витратами – скороченню;

б) витрати академічних бібліотек збільшуються через запровадження ринкових відносин видавцями наукових журналів, постійним збільшенням їх ціни;

в) формуються нові бізнес-моделі LSP, які передбачають розширення витрат зацікавлених сторін (стейкхолдерів), зокрема – представників наукового суспільства;

2) інформаційні:

а) глобалізація соціально-економічних відносин розширює потреби в гарантування повсюдного і негайного гарантованого доступу до LSP зацікавлених сторін (стейкхолдерів), зокрема – представників наукового суспільства;

б) через розширення масивів наукової інформації збільшуються витрати часу дослідників на її пошук та обробку;

в) змінюються умови роботи дослідників через запровадження нових стандартів та норм формування наукових даних, їх обробки, представлення тощо;

3) *екологічні:* переведення наукових журналів з друкованого на папері в цифровий формат сприятиме зменшенню екологічного навантаження.

Вставка: *Реформа юридичної освіти як складова реформування юридичних публікацій.*

В основі позиції представників академічних юридичних бібліотек Даремської заяви була дискусія щодо потреби реформування юридичної освіти. Позиції американських юристів у загальному сенсі збігаються – визнаються суттєві проблеми з юридичною освітою, потреба у її реформуванні, але дискутуються сукупність проблем та шляхи її реформування. Одним з елементів реформування сучасної юридичної освіти визнається модернізації юридичної науки, зокрема (в сенсі статті) – системи юридичних публікацій.

Так, у своєму зверненні у 2022 р. новообраний президент Асоціації американських юридичних шкіл (Association of American Law Schools) Ервін Чемерінські, декан Каліфорнійського університету, Школи права Берклі, звертаючи увагу на посилення проблем юридичної освіти сформулював п'ять позицій, на яких має ґрунтуватися її реформи. По-перше, визнати, що зміни, переважно, відбуватимуться поступово, ніж одна подія: “Чарівний момент, коли закон і суспільство різко змінюються, створює чудові фільми та телебачення. Але на практиці це не працює”. По-друге, ефективні правові і соціальні зміни потребують інклюзивної підтримки та участі багатьох акторів та інституцій: “Ніколи ефективні соціальні зміни не походять від однієї інституції, яка діє сама по собі”. По-третє, для успішних реформ мають створюватися коаліції, в тому числі з тими, з противниками реформ: “Жодна група не є настільки потужною, щоб сама по собі здійснити зміни”. По-четверте, принципові реформи є важкими, потребують часу, не всі вони будуть вдалимими. По-п'яте, “зміни відбуваються лише тоді, коли є сміливі люди, які за них борються, і ми повинні надихнути наших студентів бути тими, хто принесе зміни” [18].

Завдання реформування юридичної освіти є актуальним також й для України, в якій останнє десятиліття обговорюється концепція її реформування. Так, проект Концепції розвитку юридичної освіти (2020 р.) зазначив: “Проблемою, яка потребує розв’язання, є невідповідність змісту юридичної освіти і якості підготовки в правничих школах сучасним вимогам ринку праці та викликам, що стоять перед сучасним демократичним суспільством, глобальним тенденціям розвитку та завданням професійної діяльності правників у різних сферах”, проявом якої є “недостатньо висока якість наукових досліджень у сфері права та їхня невідповідність сучасним потребам держави та суспільства”. Зазначене потребує, зокрема “забезпечення та гарантування свободи наукових досліджень з дотриманням принципів академічної доброчесності. Наукові дослідження у сфері права мають бути

спрямовані на інтеграцію в європейський науковий простір”, а також “забезпечення для здобувачів юридичної освіти доступу до навчальних ресурсів, зокрема визнаних професійних баз даних, міжнародних інформаційних, науково-практичних, бібліотечних та інших ресурсів” [19].

Ініціаторами Даремської заяви були 75 представників академічних бібліотек (Academic Law Library) акредитованих юридичних шкіл США. *Дата прийняття* (схвалення) 11 лютого 2009 р.

Мета: американські юридичні школи зобов’язуються зробити власні юридичні SP доступними в стабільних відкритих цифрових форматах замість друкованих, що покращить розповсюдження юридичної наукової інформації.

Завдання: 1) переведення LSP юридичних шкіл з друкованого (паперового) в електронний формат, зокрема – з подальшою заборонаю випуску власних юридичних журналів друкованому вигляді; 2) розробка узгоджених стабільних відкритих цифрових форматів LSP; 3) розширення доступу до LSP шляхом формування цифрових репозиторіїв, бібліотек та архівів; 4) розробити типову видавничу угоду AALS з авторами та запровадити в її практику роботи юридичних журналів задля ефективного захисту авторських прав дослідників-юристів, прагнучи розширити доступ до LSP в стабільних відкритих цифрових форматах, тощо.

Динаміка реалізації (виконання) та розвитку. З часу підписання Даремської заяви, реформувалась загальна цифрова політика, зокрема – на глобальному та локальних ринках SP. Ці зміни перш за все стимулювала модернізація інструментарію регулювання, пов’язаного із реалізацією політики інформаційного суспільства та цифрової економіки, що безпосередньо вплинуло на організацію академічних досліджень, їх використанні у суспільстві та економіці. Локально це також вплинуло на ефективність і результативність юридичної науки і освіти, здійснення LSP. Зазначене потребувало проведення аналізу виконання Даремської заяви задля її вдосконалення. У лютому 2021 року було створено робочу групу представників академічних юридичних бібліотек задля перегляду статусу Даремської заяви, якій було доручено: 1) вивчити поточний стан її реалізації, 2) виявити при цьому потенційні перешкоди та 3) сформувані заходи щодо їх подолання, 4) на основі рекомендацій та найкращих практик запропонувати зміни до оновлення заяви [20].

Розглянемо деякі положення підсумкового звіту (складено на основі опитування):

1) поточні зусилля юридичних шкіл було зосереджено на: а) створенні репозитаріїв на основі відкритих стандартів – 80 % респондентів; б) забезпечення видань у стабільних відкритих цифрових форматах (69 %); в) скорочення LSP у друкованих журналах (43 %); г) заохочення журналів до використання типової видавничої угоди AALS (25 %);

2) основними бар’єрами визначались: а) відсутність підтримки з боку стейкхолдерів (57 % респондентів); б) проблеми з координацією між зацікавленими сторонами (41 %); в) брак часу/персоналу (41 %); г) лише 13 % – проблемах фінансування, пов’язаних із низькими доходами від розповсюдження журнальних LSP, відсутності фінансування для розвитку;

3) для подолання основних бар’єрів пропонувалися заходи із: а) створення репозиторіїв LSP – 92 % респондентів; б) заохочення викладачів зберігати свої авторські права (91%); в) заохочення юридичних журналів використовувати типову угоду про публікацію AALS за замовчуванням (69 %);

4) пропонуючи вносити зміни, формуючи нову версію Даремської заяви, респонденти найбільше розділилися щодо підходу до припинення друкованих журналів

(56,6 % вирішують зберегти цю пропозицію; 43,4 % – виключити його) та заохочення журналів використовувати видавничу угоду AALS як типову (70,6 % – за; 29,4 % пропонують виключити пропозицію з тексту заяви). Понад 90% респондентів підтримують створення репозитаріїв за відкритими стандартами для архівування LSP та заохочення викладачів до збереження своїх авторських прав [20].

Висновки.

Реалізація громадської ініціативи Даремської заяви про відкритий доступ до юридичних наук протягом 2010 – 2021 рр. продемонструвала:

1) необхідність та дієвість локальних ISC різних груп стейкхолдерів – виробників та споживачів інформаційної продукції (у даному випадку – працівників академічних юридичних бібліотек), спрямованих на вирішення спільної мети (у нашому випадку – модернізації системи юридичних SP в контексті реформування юридичної освіти) в умовах розвитку інформаційного суспільства та цифрової економіки;

2) підтримка ISC з боку ініціаторів та залучених сторін (перш за все – працівників наукових журналів та викладачів) є важливою;

3) вивчення міжнародного досвіду конкретних ISC має бути основою для підготовки пропозицій в реформуванні цієї галузі української науки. У цьому сенсі ISC можна розглядати як дослідницькі кейси для підготовки рішень відповідними інституціями громадянського суспільства.

Фактично досвід Даремської заяви є важливим для формування сучасної стратегії реформування української юридичної науки.

Використана література

1. UNESCO (2021). UNESCO Recommendation on Open Science. Paris, 2021 URL: <https://www.unesco.org/en/natural-sciences/open-science>
2. OECD (2015). Daejeon Declaration on Science, Technology and Innovation Policies for the Global and Digital Age. Ministerial Meeting Daejeon. OECD/LEGAL/0416. URL: <https://legalinstruments.oecd.org/en/instruments/OECD-LEGAL-0416>
3. Durham Statement on Open Access to Legal Scholarship. February 11, 2009. URL: <https://law.duke.edu/lib/durhamstatement/>
4. Morse R., Hines K., Brooks E., Lara-Agudelo D. (2022). Methodology: 2023 Best Law Schools Rankings. URL: <https://www.usnews.com/education/best-graduate-schools/articles/law-schools-methodology>
5. Association of American Law Schools. – (Офіційний сайт). URL: <https://www.aals.org/member-schools>
6. Van Orsdel, Lee and Born, Kathleen (2005). Periodicals Price Survey 2005: Choosing Bites. *Articles*. Paper 27. URL: http://scholarworks.gvsu.edu/library_sp/27
7. Van Orsdel, Lee and Born, Kathleen (2009). Periodicals Price Survey 2009: Reality Bites. *Articles*. Paper 40. URL: http://scholarworks.gvsu.edu/library_sp/40
8. Danner, R., Leong, K., Miller W. (2011). The Durham Statement Two Years Later: Open Access in the Law School Journal Environment, 103 *Law Library Journal*. 39. URL: https://scholarship.law.duke.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2988&context=faculty_scholarship
9. Leary, M. (2011). A Response to The Durham Statement Two Years Later. *Law Library Journal*, 103, 281. URL: <https://repository.law.umich.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=2696&context=articles>
10. Reis, S. (2016). Deconstructing the Durham Statement: The Persistence of Print Prestige During the Age of Open Access. URL: <https://ssrn.com/abstract=2785307> or: <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.2785307>
11. Bangani, S., Moll, M. (2021). Scattering of journals cited in legal theses and dissertations. *Journal of Librarianship and Information Science*. URL: <https://doi.org/10.1177/09610006211036725>

12. Hajjem, C., Harnad, S., & Gingras, Y. (2006). Ten-year cross-disciplinary comparison of the growth of open access and how it increases research citation impact. URL: <https://arxiv.org/abs/cs/0606079>

13. Donovan, J. and Watson, C. (2011). Citation Advantage of Open Access Legal Scholarship. *Law Faculty Scholarly Articles*. 433. URL: <https://uknowledge.uky.edu/lawfacpub/433>

14. Beatty, J. R. (2019). Revisiting the open access citation advantage for legal scholarship. *Law Library Journal*. 111, 573. URL: https://digitalcommons.law.buffalo.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1048&context=law_librarian_articles

15. Shucha, B. (2021). Representing Law Faculty Scholarly Impact: Strategies for Improving Citation Metrics Accuracy and Promoting Scholarly Visibility. *Legal Reference Services Quarterly*, 40(2-3), 81-112. URL: <https://doi.org/10.1080/0270319X.2021.1966237>

16. Widener, M. N. (2010). Safeguarding “The Precious”: Counsel On Law Journal Publication Agreements In Digital Times, 28 J. Marshall J. Computer & Info. Law 217 URL: <https://repository.law.uic.edu/jitpl/vol28/iss2/2>

17. Звіт про діяльність Національної академії наук України у 2021 році. – (НАН України). Київ: Академперіодика, 2022. 637 с. С. 324. URL: <https://files.nas.gov.ua/PublicMessages/Documents/0/2022/05/220511122532964-4480.pdf>

18. 2022 AALS Presidential Address. By AALS President Erwin Chemerinsky, Dean, University of California, Berkeley School of Law. URL: <https://www.aals.org/about/publications/newsletters/aals-news-winter-2022/2022-aals-presidential-address>

19. Концепція розвитку юридичної освіти (проект) 06.11.2020. Розроблений та обговорений на робочих зустрічах народних депутатів України спільно з експертами у галузі права та вищої освіти. URL: https://kno.rada.gov.ua/news/main_news/75465.html

20. Final Report of the Durham Statement Review Task Force. (August 31, 2021). URL: https://scholarship.law.duke.edu/faculty_scholarship/4092

Додаток.

Даремська заява про відкритий доступ до юридичних наук.

–11 лютого 2009 р.

Мета: вважаємо, що якщо юридичні школи візьмуть на себе зобов’язання зробити власні юридичні наукові публікації доступними в стабільних відкритих цифрових форматах (які є кращими форматами для юридичних наук), замість друкованих, це принесе користь юридичній освіті та покращить розповсюдження юридичної наукової інформації. Для досягнення цієї мети юридичні школи мають взяти на себе зобов’язання розробити узгоджені стабільні відкриті цифрові формати.

Використовуючи доступні стабільні відкриті цифрові формати, юридичні школи повинні припинити випуск юридичних журналів у друкованому форматі, а юридичні бібліотеки повинні припинити придбання друкованих юридичних журналів. Вважаємо, що, окрім інших переваг, ці зміни є особливо актуальними у світлі фінансових проблем, з якими зараз стикаються багато юридичних шкіл.

Обґрунтування: дослідники – будь то студенти, викладачі чи практики мають сьогодні доступ до правової інформації всіх видів у цифрових форматах набагато частіше, ніж у друкованих. Друковані версії юридичних журналів та інших форм юридичних публікацій надходять повільніше, ніж цифрові онлайн-версії, їм бракує гнучкості, необхідної вченим 21-го століття. Тим не менш, більшість юридичних бібліотек постійно потребують отримувати юридичні наукові публікації також в друкованих форматах для цитування та архівування. (Деякі бібліотеки не використовують друковані видання, якщо доступні комерційні цифрові версії; інші продовжують отримувати друковані копії, але через деякий час утилізують їх).

Утримувати дві системи наукових юридичних публікацій одночасно стає все більш неекономічним. Презумпція необхідності надлишкових друкованих журналів збільшує витрати на бібліотечні бюджети, займає фізичний простір у бібліотеках, де бракує місця, шкідливо впливає на екологію; при цьому, якщо публікації доступні в цифрових форматах, вони можуть бути надруковані на вимогу. Деякі бібліотеки можуть передплатити певні журнали в декількох доступних форматах. Загалом, однак, вважаємо, що якщо юридичні школи готові взяти на себе зобов'язання щодо стабільного відкритого цифрового зберігання журналів, які вони публікують, більше немає вагомих причин для окремих бібліотек покладатися на паперові версії в архівах. Узгоджені стабільні відкриті цифрові формати забезпечать збереження юридичних наукових публікацій в довгостроковій перспективі.

У час надзвичайного тиску на бюджети юридичних шкіл перехід до електронних юридичних журналів також значно зменшить витрати юридичних шкіл на друк і розсилку друкованих версій цих журналів, зменшить витрати бібліотек на придбання, обробку та зберігання таких версій.

Крім того, що потенційно найважливіше, перехід до цифрових форматів розширить доступ до юридичної інформації та знань не лише для тих, хто входить до юридичної академічної спільноти та юристів-практиків, але й для вчених інших дисциплін та міжнародної аудиторії, багато з яких зараз не мають доступу ні до друкованих журналів, ні до комерційних баз даних.

Заклик до дії: тому ми закликаємо кожен юридичну школу США взяти на себе зобов'язання припинити публікацію своїх журналів в друкованому форматі і зробити версії журналів та інших наукових видань, створених у цих школах, негайно доступними після публікації в стабільних відкритих цифрових форматах.

Ми також закликаємо кожен юридичну школу взяти на себе зобов'язання зберігати власні публікації у стабільному відкритому цифровому форматі. Деякі юридичні школи можуть використовувати спільний регіональний онлайн-репозиторій або пропонувати власні репозиторії для архівування публікацій інших юридичних шкіл.

Репозиторії повинні покладатися на відкриті стандарти архівування робіт, а також на резервні формати, такі як PDF-копії. Ми також закликаємо юридичні школи та юридичні бібліотеки погодитися та використовувати стандартний набір метаданих для каталогізації кожної статті, щоб забезпечити легке публічне індексування юридичних публікацій в Інтернеті.

Ми також закликаємо викладачів, залишаючи за собою авторські права, зробити свої публікації доступними в відкритих цифрових форматах. Усі юридичні журнали повинні покладатися на типову видавничу угоду AALS як за замовчуванням і повинні поважати запити авторів щодо збереження авторських прав на свої наукові результати.

Переклад Жилиєва І.Б.

~~~~~ \* \* \* ~~~~~